

دانشگاه مازندران

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

موضوع:

بررسی بن‌مایه‌های توتمیسم در قصه‌های عامیانه‌ی ایران

استاد راهنما:

دکتر: مرتضی محسنی

استاد مشاور:

دکتر: سیاوش حق‌جو

نام دانشجو:

مریم ولی‌زاده

شهریور ماه ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه مازندران

دانشگاه مازندران

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

موضوع:

بررسی بن مایه های توت میسم در قصه های عامیانه ی ایران

استاد راهنما:

دکتر مرتضی محسنی

استاد مشاور:

دکتر سیاوش حق جو

اساتید داور:

دکتر رضا ستاری و دکتر غلامرضا پیروز

نام دانشجو:

مریم ولی زاده

شهریور ماه ۱۳۹۰

سپاسگزاری

رسول خدا فرمودند:

« مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا فَقَدْ سَيَّرَنِي عَبْدًا »

از تمامی استادان گروه ادبیات به ویژه استاد راهنمایم دکتر مرتضی محسنی
و استاد مشاور دکتر سیاوش حق جو که حضورشان باعث دلگرمی ام در طی این مسیر بود، ممنونم؛
همچنین از خانواده ام که در کل دوران تحصیل پشتیبانم بودند
و حمایت بی دریغشان همواره شامل حالم بوده است،
سپاسگزاری می کنم.

تقدیم به

تمامی رهپویان راه علم و معرفت
که به حکایت ن و قلم و آنچه می نگارد، معترفند.

چکیده:

توتیسم یکی از اعتقادات و باورهای باستانی و ماقبل تاریخی است که از نمونه‌های آغازین ادیان بشر شمرده می‌شود. این دین و اندیشه‌ی ابتدایی، گیاهان و یا حیوانات خاصی را دارای تقدس و سپندینگی می‌داند و برای آن نیروهای ماورایی قایل می‌شود؛ براساس همین اعتقادات توتمی، همه‌ی ابعاد زندگی و معیشت انسان ابتدایی شکل می‌گیرد، روابطش با دیگر انسان‌ها تعریف می‌شود و در دین و اسطوره‌های این مردم نمایان می‌گردد. این اعتقادات، اساطیر و باورهای کهن، حتی در قصه‌های عامیانه نیز متبلور می‌شود و به صورت پنهان و در قالب رمز در ساختار قصه‌ها وجود دارد که با جستجوی دقیق در آن‌ها، می‌توان به لایه‌های پنهان آن پی برد. بر همین اساس، در پایان نامه‌ی حاضر، قصه‌های عامیانه‌ی ایرانی با تأکید بر دو کتاب **"قصه‌های ایرانی"** به گردآوری **ابوالقاسم انجوی شیرازی** و **"قصه‌های کتاب کوچه"** به گردآوری **احمد شاملو** مورد بررسی قرار گرفته و عناصر توتمی - گیاهی یا جانوری - آن‌ها استخراج شده است. طبق یافته‌های این پایان نامه، توتم حیوانی بسیار پررنگ‌تر از توتم گیاهی است. زندگی مبتنی بر گله‌داری در ایران و وابستگی مردم این سرزمین به حیوانات و دام‌ها را می‌توان مهم‌ترین علت این رویکرد دانست. این توتم‌ها در قصه‌های عامیانه به صورت حمایت حیوان جادویی از قهرمان قصه، گیاه جادویی و درمانگر، تبدیل انسان به گیاه، تبدیل انسان به حیوان، بدن نیمه انسان و نیمه حیوانی، تابوی جنسی و تابوی خوراک نمودار می‌شوند.

واژه‌های کلیدی:

توتم، تابو، قصه‌ی عامیانه، گیاه مقدس، حیوان مقدس.

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
۱	فصل اول - طرح کلی پایان نامه
۲	۱-۱- طرح مسأله
۸	۱-۲- پیشینه پژوهش
۸	۱-۳- محدوده پژوهش
۸	۱-۴- سوالات پژوهش
۹	۱-۵- اهداف پژوهش
۹	۱-۶- خلاصه مراحل پژوهش
۱۰	فصل دوم - توتمیسم
۱۱	۲-۱- جامعه ابتدایی
۱۲	۲-۲- توتم
۱۳	۲-۳- توتمیسم
۱۴	۲-۴- تقسیم بندی توتمیسم بر اساس نوع توتم
۱۵	۲-۴-۱- توتم گیاهی
۱۵	۲-۴-۲- توتم حیوانی
۱۶	۲-۴-۳- توتم اشیاء
۱۷	۲-۵- تقسیم بندی توتمیسم بر اساس صور مختلف توتم پرستی
۱۷	۲-۵-۱- توتم فردی
۱۸	۲-۵-۲- توتم اجتماعی - جنسی
۱۸	۲-۵-۳- توتم اجتماعی - طایفه ای (مادر تبار یا پدر تبار)
۱۹	۲-۵-۴- توتم ویژه تبار
۲۰	۲-۶- توتم و مانایسم
۲۱	۲-۷- توتم و جاندارانگاری طبیعت
۲۳	۲-۸- توتم و پرستش ارواح نیاکان
۲۴	۲-۹- توتم و تناسخ

۲۵	۱۰-۲- توتیسم و فتیشیسم
۲۶	۱۱-۲- توتم و تابو
۲۸	۱۲-۲- توتم و جادو
۲۹	۱۳-۲- توتم و همسرگزینی
۳۱	۱۴-۲- نمادها و آیین های توتمی
۳۱	۱-۱۴-۲- دکل توتمی
۳۲	۲-۱۴-۲- پرچم توتمی
۳۴	۳-۱۴-۲- جشن توتمی
۳۵	۱-۳-۱۴-۲- رقص توتمی
۳۵	۲-۳-۱۴-۲- ماسک توتمی
۳۷	۴-۱۴-۲- تاتو
۳۷	۵-۱۴-۲- آیین قربانی
۳۹	۶-۱۴-۲- نام توتمی
۴۰	۷-۱۴-۲- آیین تشریف
۴۳	۱۵-۲- نظریه های ارائه شده در مورد توتیسم
۴۳	۱-۱۵-۲- نظریات اسمی
۴۴	۲-۱۵-۲- نظریات جامعه شناختی
۴۷	۳-۱۵-۲- نظریات روان شناختی
۴۸	۱۶-۲- توتیسم در نقاط مختلف جهان
۴۹	۱۷-۲- نشانه هایی از توتیسم در ایران
۵۲	فصل سوم - قصه های عامیانه
۵۳	۱-۳- فولکلور
۵۴	۲-۳- ادبیات شفاهی
۵۵	۳-۳- قصه
۵۶	۴-۳- انواع قصه
۵۷	۵-۳- قصه های عامیانه
۵۸	۶-۳- ویژگی های قصه ی عامیانه
۵۸	۷-۳- کارکرد قصه های عامیانه
۵۹	۸-۳- ارتباط اساطیر و قصه های عامیانه
۵۹	۱-۸-۳- اسطوره
۶۱	۲-۸-۳- قصه های عامیانه بازمانده ی اساطیر
۶۲	۳-۸-۳- تفاوت قصه و اسطوره

۶۳ ۹-۳- قصه های جادویی یا افسانه ی پریان
۶۴ ۱۰-۳- بررسی مردم شناختی قصه های عامیانه
۶۶ ۱۱-۳- سنت جمع آوری قصه های عامیانه
۶۶ ۱۲-۳- سید ابوالقاسم انجوی شیرازی
۶۸ ۱۳-۳- احمد شاملو
۷۰	فصل چهارم - بررسی توتمیسم در قصه های عامیانه ی ایران
۷۱ ۱-۴- توتمیسم در قصه های عامیانه ی ایران
۷۲ ۲-۴- حمایت حیوان جادویی از قهرمان قصه
۷۳ ۱-۲-۴- گاو
۷۴ ۱-۱-۲-۴- تقدس گاو در ایران و هند
۷۵ ۲-۱-۲-۴- تابوی کشتن گاو
۷۶ ۳-۱-۲-۴- گاو و آفرینش
۷۷ ۴-۱-۲-۴- گاو-زمین
۷۷ ۵-۱-۲-۴- گاو، توتم فریدون
۷۸ ۶-۱-۲-۴- گرز گاوسر
۷۹ ۷-۱-۲-۴- گاو در قصه های عامیانه
۷۹ ۲-۲-۴- سیمرغ
۸۱ ۱-۲-۲-۴- تقدس سیمرغ و برخی پرندگان در ایران و هند
۸۲ ۲-۲-۲-۴- سیمرغ، توتم زال
۸۳ ۳-۲-۲-۴- سیمرغ در قصه های عامیانه
۸۶ ۳-۲-۴- اسب
۸۶ ۱-۳-۲-۴- تقدس اسب در ایران
۸۸ ۲-۳-۲-۴- اسب در قصه های عامیانه
۹۰ ۳-۴- گیاه جادویی و درمانگر
۹۰ ۱-۳-۴- درخت
۹۰ ۱-۱-۳-۴- درخت، رمز کیهان و آفرینش
۹۱ ۲-۱-۳-۴- درخت پرستی
۹۲ ۳-۱-۳-۴- درختان مقدس
۹۳ ۱-۳-۱-۳-۴- درخت هومه یا هوم مزدایی (سومه ودایی)
۹۴ ۲-۳-۱-۳-۴- درخت سرو
۹۴ ۳-۳-۱-۳-۴- درخت کاج
۹۴ ۴-۳-۱-۳-۴- درخت خرما

۹۵ ۵-۳-۱-۳-۴ درخت گز
۹۵ ۶-۳-۱-۳-۴ درخت طوبی
۹۶ ۴-۱-۳-۴ درخت در قصه های عامیانه
۹۸ ۴-۴ تبدیل انسان به حیوان
۹۹ ۱-۴-۴ مار
۹۹ ۱-۱-۴-۴ مار در ایران (قبل و بعد از ظهور زردشت)
۱۰۰ ۲-۱-۴-۴ تصویر مار در ادیان ابراهیمی
۱۰۱ ۳-۱-۴-۴ کرم هفتواد (اشاره ای به مارپرستی در دنیای کهن)
۱۰۲ ۴-۱-۴-۴ مهره ی مار
۱۰۲ ۵-۱-۴-۴ مار در قصه های عامیانه
۱۰۳ ۲-۴-۴ اژدها
۱۰۴ ۱-۲-۴-۴ اژدها در قصه های عامیانه
۱۰۴ ۳-۴-۴ گراز
۱۰۵ ۱-۳-۴-۴ گراز در قصه های عامیانه
۱۰۵ ۴-۴-۴ گوزن
۱۰۶ ۱-۴-۴-۴ گوزن در قصه های عامیانه
۱۰۷ ۵-۴-۴ ماهی
۱۰۸ ۱-۵-۴-۴ ماهی در قصه های عامیانه
۱۰۹ ۵-۴ تبدیل انسان به گیاه و برعکس
۱۱۰ ۱-۵-۴ ریواس و گیاه تباری
۱۱۱ ۲-۵-۴ سیاوش و گیاه تباری
۱۱۲ ۳-۵-۴ تبدیل انسان به گیاه برعکس در قصه های عامیانه
۱۱۶ ۶-۴ بدن نیمه انسان و نیمه حیوان
۱۱۷ ۱-۶-۴ خروس
۱۱۸ ۱-۱-۶-۴ خروس در قصه های عامیانه
۱۱۸ ۷-۴ تابوی جنسی و خوراک
۱۱۹ ۱-۷-۴ تابو در قصه های عامیانه
۱۲۲ فصل پنجم - نتیجه گیری
۱۲۳ ۱-۵ نتیجه گیری
۱۲۹ فهرست منابع و مآخذ
۱۳۸ چکیده ی انگلیسی

«فهرست جدول ها»

صفحه	عنوان
۱۲۵	جدول ۱-۵- جدول پراکندگی توتم حیوانی و گیاهی در قصه های عامیانه
۱۲۷	جدول ۲-۵- جدول عوامل توتمی در قصه های عامیانه ی ایرانی

فصل اول:

کلیات

۱-۱- طرح مسأله

در بررسی اعتقادات و ادیان ابتدایی، چیرگی و تأثیرگذاری طبیعت و اجزای آن بر این اعتقادات بسیار چشمگیر به نظر می‌آید. در واقع «کانون هر اسطوره یا واقعیتی که اسطوره در نهایت بدان می‌پردازد، پدیده‌ای از پدیده‌های طبیعت است که به دقت تمام، در جسم و جان قصه رسوخ کرده است، به نحوی که غالباً به کلی پوشیده و پنهان است.» (ستاری، ۱۳۸۱: ۱۵۰) مسأله‌ی این پژوهش نیز، آشکار کردن یکی از جنبه‌های پنهان آن به نام "توتمیسم" (Totemism) است.

«توتمیسم یکی از رخساره‌های آغازین حیات دینی و معنوی انسان و از نخستین نمونه‌های اندیشه‌ی ماوراگرایانه‌ی اوست. این واژه بر مبنای یک اصطلاح "الگونگین" (Algonquin) از زبان سرخپوستی آمریکای شمالی به معنای (آواز خویشان من) ساخته شده و اختصاص به نظامی دارد که در آن واحد، مذهبی و جامعه‌شناختی است. توتم به دو دسته‌ی عمده‌ی گیاهی و حیوانی تقسیم می‌گردد و حیوان یا گیاه وابسته به گروه، توتم نامیده می‌شود.» (حسن زاده، ۱۳۸۱: ۲۰۷) و چون در گروه‌ها و قبایل توتمی، گیاه یا حیوان را «هم چون نیای اولیه‌ی خود و نیز خدای اختصاصی قبیله‌ی خویش می‌دانستند، آن را سخت گرامی می‌داشتند و از خوردن آن خودداری می‌کردند.» (معصومی، ۱۳۸۶: ۶۷) انسان ابتدایی می‌پندارد که توتم دفع دشمن می‌کند، از آینده خیر می‌دهد، بیماران را شفا می‌بخشد و از این گذشته، حامل روح هر فرد است.

افراد قبایل، خود را از توت‌م جدا نمی‌دانند و اصولاً به نام توت‌م خود نامیده و شناخته می‌شوند. (آزادگان،

۱۳۷۲: ۳۱-۳۲)

در بررسی توت‌میسیم با مفاهیم و اصطلاحاتی چون "آنیمیسیم" (جاندار انگاری)، "فتیشیسیم" (طلسم باوری، اعتقاد به شی خوش یمن)، "مانائیسیم" (اعتقاد به نیروی ماوراءطبیعی که در هر چیزی ممکن است تجلی یابد)، "تابوایسیم" (ترس مقدس، محرّمات قبیله) و ... برمی‌خوریم که با هم مرتبط هستند و برای درک بهتر توت‌میسیم باید این مفاهیم نیز، روشن شود. برای مثال آیین باستانی بسیاری از اقوام گذشته جان پرستی یا آنیمیسیم بوده است. توفیقی در کتاب *"آشنایی با ادیان بزرگ"*، درباره ی آنیمیسیم می‌گوید: «بر اساس این آیین همه‌ی مظاهر طبیعت، روح دارند و برای بهره‌برداری از آنها باید به نیایش و ستایش آنان پرداخت. پرستش جنگل، گیاهان و حیوانات، به ویژه گاو ماده، مار کبری، هم‌چنین پرستش توت‌م قبیله و روح نیاکان و بزرگان در میان اقوام باستانی رواج داشته‌است. جان پرستان، طبیعت را دارای شعور و انسانوار می‌دانند و به گونه‌ای با آن راز و نیاز می‌کنند و برای آن قربانی تقدیم می‌دارند، گویا طبیعت تحت تأثیر این امور قرار می‌گیرد.» (توفیقی، ۱۳۷۱: ۲۲)

تابو یا ترس مقدس نیز با توت‌م مرتبط است. زیگموند فروید در کتاب معروفش به نام *"توت‌م و تابو"*، ارتباط توت‌میسیم را با تابوی جنسی و تابوی خوراک ثابت می‌کند. او در این نظریه معتقد است که در میان انسان‌های ابتدایی یک نر مسلطی تعداد زیادی از ماده‌ها را در اختیار خود داشت و موجبات حسادت دیگر نرها را فراهم می‌آورد. روزی این مردان حاشیه‌ای با همکاری، پدر مسلط را می‌کشند، اما پس از آن، از کرده‌ی خود پشیمان می‌شوند و برای جبران و کفاره‌ی عملشان دو ممنوعیت را اختراع می‌کنند: یکی آن که جانشینی نمادین به صورت یک حیوان به جای پدر گذاشتند و خوردن و کشتن آن حیوان را بر خود منع کردند "تابوی خوراک" و دیگر این که با حرام کردن ماده‌های آزاد شده خود را از ثمرات پیروزی منع

کردند. "تابوی جنسی" (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۰۴-۱۰۵) از این جا ارتباط توتم و برون همسری نیز آشکار می شود.

به هر حال مفهوم توتم ارتباط تنگاتنگی با مفاهیم آنیمیسم (Animism)، فتیشیسم (Fetishism)، مانایسم (Manatism)، تابوایسم (Taboism)، جادو و حتی تناسخ و نیاکان پرستی دارد که در پایان نامه به صورت مبسوط مورد بررسی قرار می گیرد. در واقع نگرش انسان ابتدایی نسبت به محیط پیرامونش باعث ایجاد مفاهیمی مانند آنیمیسم، فتیشیسم و از دل توتمیسم می شود.

نظریه های زیادی درباره ی توتمیسم وجود دارد که در حوزه ی مردم شناسی و جامعه شناسی و به خصوص جامعه شناسی دین به تبیین این موضوع پرداخته اند که از میان آنان به مهم ترینشان اشاره می شود.

جیمز جورج فریزر (Frazer) از نخستین نظریه پردازان توتمیسم است. وی به ادیان ابتدایی و توتم

— به عنوان یک دین ابتدایی — از دیدگاه عقل گرایانه می نگریست و کتاب **"شاخه ی زرین"** او به تبیین این مسائل و ارتباط دین و جادو اختصاص دارد.

زیگموند فروید (Freud) روانشناس مشهور، در کتابش با نام **"توتم و تابو"** نظریه ی خود را بیان

می کند که پیشتر به آن اشاره شد. او براساس نظریه اش «جنبه های خاصی از تحول دین را بر مبنای توتمیسم پی می گیرد و نشان می دهد که چگونه همان رویدادهای اولیه ای که پایه ی دین می باشند، "پدرکشی اولیه ی بشر" ردپاهای خود را در اسطوره، افسانه و دین باقی می گذارند.» (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۰۶)

امیل دورکیم (Durkheim) در کتاب **"صور بنیانی حیات مذهب"** به تحقیق در مورد توتمیسم در

میان قبایل بدوی استرالیا می پردازد و ساده ترین دین بشری را دارای دو شرط می داند: «نخست این که در جوامعی بدان بر بخوریم که سازمان آن ها از دیدگاه سادگی بالادست نداشته باشد؛ علاوه بر این، باید چنان

باشد که برای تبیین آن به هیچ عنصری که از دینی مقدم بر آن به عاریت گرفته شده باشد، نیاز نداشته باشیم.»
(دورکیم، ۱۳۸۳: ۱) و بر این اساس توتمیسم را به عنوان ابتدایی ترین دین بشری معرفی می کند.

کلود لوی استروس (Strauss) هم از نظریه پردازان در این زمینه است. او در کتاب "توتمیسم" خود با نگاه انتقادآمیز به نظریات قبل، معتقد است توتمیسم « یک نمونه‌ی خاص از بعضی شیوه‌های اندیشیدن است؛ مربوط به دوران باستان هم نیست؛ دور از ما هم نیست؛ از جای دیگر نیامده و تصویر آن انعکاس خود ماست، زیرا اگر این وهم واقعیتی در بر داشته باشد، بیرون از ما نیست، بلکه در درون ماست.»
(استروس، ۱۳۶۱: ۲۰۴ - ۲۰۵)

محققان دیگری چون رادکلیف — براون، بروانسیلاو مالینوفسکی و... نظریاتی در باره ی توتم، جادو و دین دارند که در فصول پایان نامه بیشتر به آن پرداخته می شود.

البته به این اعتبار که « در علوم اجتماعی، نظریه‌ها هرگز از رده خارج نمی شوند، بلکه نظریه‌های تازه و تفسیرهای جدید از نظریه‌های پیشین، به مجموعه‌ی نظریه‌های موجود افزوده می شوند.» (همیلتون، ۱۳۸۳: ۳۷۹) در این پایان‌نامه، نظریه‌ی خاصی اساس قرار داده نمی شود، زیرا « بینش‌های هر یک رهیافت‌های نظری در نظریه‌های بعدی، کم و بیش حفظ شده‌اند و در شکل‌گیری نظریه‌های کلی نقش دارند.» (همان: ۳۷۹)

اگرچه اصطلاح توتمیسم، از زبان بومی آمریکا گرفته شده است، باورهای توتمی محدود به آمریکا نمی‌باشد؛ در فرهنگ ایرانی هم می توان نشانه‌هایی از آن را یافت. ارزش و تقدس گاو یکتا آفریده و پرورش فریدون در شاهنامه به وسیله ی یک گاو، درخت مقدسی که از خون سیاوش روید و هم‌چنین نمادهای توتمی در پرچم‌های پهلوانان شاهنامه در جنگ‌ها، می‌تواند نشانه‌هایی از توتم باشد. « شاید در نزد

ایرانیان ، اسب توتم بوده است، زیرا نامهای بسیاری از پادشاهان و رجال قدیم در ارتباط با اسب است : گشتاسب ، لهراسب، ارجاسب تورانی و ... از این جمله‌اند. دخمه‌ی سهراب را نیز به شکل اسب ساخته بودند.» (شمیسا، ۱۳۷۰: ۹۴) « اسم‌های مرکبی از قبیل: شیرعلی، کلب‌علی، گرگ‌علی و قوچ‌علی در دوره‌ی اسلامی بازمانده‌ی نام‌های توتمی هستند.» (آزادگان، ۱۳۷۲: ۷۰) « برخی از گیاهان نیز احتمالاً در نزد ایرانیان کهن جنبه‌ی توتم داشته اند، در دوره‌ی هخامنشی در دربار ایران همواره درخت چنار زرینی بوده است و این درخت هنوز هم قداست خود را حفظ کرده‌است و آن را در امامزاده‌ها می‌کارند. از همین قبیل است درخت نخل که در حجاری‌های تخت جمشید نیز دیده می‌شود.» (شمیسا، ۱۳۷۰: ۹۵-۹۴)

توتمیسم - آیین تقدس حیوانات و گیاهان - را هنوز هم می‌توان در جوامع یافت؛ هنوز هم گاهی شنیده می‌شود که مردم بر این باورند برخی حیوانات یا گیاهان به آنان نیرویی فراوان می‌بخشند. برای مثال، درخت‌های مقدسی که در امامزاده‌های ایران وجود دارد و مردم به آن تمسک می‌جویند، گواه این ادعا می‌تواند باشد. البته « با گذر زمان از دوره‌های اجتماعی و تحول اندیشه در نزد اقوام و ملت‌های روزگار، باورهای توتمی رو به تلاشی و نابودی می‌نهد و تنها بخشی از آن در رخساره‌ی باورداشت‌ها و بن‌مایه‌های اسطوره‌ای و داستانی به حیات و هستی معنوی، خرافی و گاه نامحسوس خود ادامه می‌دهند.» (حسن زاده، ۱۳۸۱: ۲۰۷)

«یکی از شیوه‌های ادامه‌ی حیات اساطیر، تغییر یافتن آنها به صورت قصه و داستان؛ به ویژه قصه‌های عامیانه است. «این را هم باید در نظر داشت که مضامین قصه‌ها ملزم نیستند که از قوانینی خاص پیروی کنند و جزء به جزء با آنچه که در اساطیر آمده است، قابل تطبیق باشند. قصه با اسطوره متفاوت است اما نشانی از اساطیر را، با اندکی تغییر و تحول ، در قصه‌ها می‌توان یافت.» (بهار، ۱۳۸۷ الف: ۴۱-۴۲)

توتمیسم با حداقل آثار آن را در ایران کهن می‌توان در بررسی متون قدیم دینی و ملی، مانند کتب اوستا و شاهنامه‌ی فردوسی و همین‌طور در قصه‌ها و ادبیات عامیانه و شفاهی ایران یافت. « بقایای اعتقاد به توتم، با توجه به پیشینه‌ی کهنش در ایران که نشانه‌های آن در آثار اساطیری برجای مانده و پایدار است، در قصه‌های عامیانه به صورت احترام یا اعتقاد به حیوان جلوه‌گر می‌شود. » (حسن زاده، ۱۳۸۱: ۲۱۳)

عقاید کهنی چون توتمیسم را نمی‌توان به صورت خالص و واضح در متون یا قصه‌ها یافت بلکه همواره این موضوع را باید مد نظر قرار داد که آنچه می‌یابیم، تنها نشانه‌هایی از آن خواهد بود که با خرافات در فرهنگ شفاهی و متون کهن نفوذ کرده است. برای مثال « در قصه‌ی عامیانه‌ی بلبل سرگشته، پسر قصه که به وسیله‌ی نامادری کشته می‌شود، هرگز نمی‌میرد و از خاکستر استخوان او که خواهرش در زمین می‌کارد، بوته‌ی گلی می‌روید و از میان گل، بلبلی سر بر می‌آورد که همان پسر است» (شاملو، ۱۳۸۴: ۱۲۳-۱۲۷)

در واقع در سرتاسر این قصه هیچ‌گاه پسر قصه نمی‌میرد، بلکه در پوشش گل و در روایات دیگری از همین داستان، در پوشش بلبل، به زندگی خود ادامه می‌دهد. این قصه یادآور داستان سیاوش در شاهنامه است؛ « همان‌گونه که در شاهنامه از خون سیاوش گیاه می‌روید و می‌دانیم که سیاوش، خدا - توتمی گیاهی است.» (بهار، ۱۳۵۱: ۵۴) و یا داستان "برگ مروارید" می‌بینیم که گیاهی جادویی، شفای هر بیماری و کور را بینا می‌کند و قهرمان قصه به وسیله‌ی آن، پدرش را که نابینا شده بود، مداوا می‌کند. (انجوی شیرازی، ۱۳۵۹: ۱۳۲-۱۳۷)

تحقیق و جستجوی موارد توتمی در آثار ادبی فارسی، به‌خصوص آثار فولکلور فارسی، موضوعی است که کمتر به آن پرداخته شده است و موضوع این پایان‌نامه، گامی کوچک در زمینه‌ی جمع‌آوری موارد توتمی در آثار فولکلور و قصه‌های عامیانه‌ی فارسی است.

۱-۲- پیشینه پژوهش:

در این زمینه، اثری که به طور مستقل و مجزا به بررسی توتمیسم در قصه‌های عامیانه‌ی فارسی پرداخته باشد، تالیف نشده است؛ فقط در یک فصل از کتاب دو جلدی *'افسانه‌ی زندگان، بیست و سه گفتار در بررسی مردم‌شناختی قصه‌های عامیانه‌ی ایران'* از علی رضا حسن‌زاده، به بررسی این موضوع اختصاص داده شده است. مؤلف در هر فصل از این کتاب به بررسی یکی از موارد مردم‌شناختی قصه‌های عامیانه پرداخته و برای هر کدام از این فصول، چند قصه‌ی عامیانه، نمونه آورده است. وی در یکی از فصول کتاب درباره‌ی توتمیسم، بحث کرده و چهار قصه که موارد توتمی در آن یافت می‌شود را برای نمونه آورده است.

۱-۳- محدوده‌ی پژوهش:

قصه‌های عامیانه‌ی فارسی با تأکید بر کتاب‌های:

«قصه‌های ایرانی، تألیف ابوالقاسم انجوی شیرازی» و

«قصه‌های کتاب کوچه، تألیف احمد شاملو»

۱-۴- سؤالات پژوهش:

الف: چه توتمی‌هایی در قصه‌های عامیانه‌ی ایران مطرح اند؟

ب: افکار توتمی در قصه‌های عامیانه چگونه نمود پیدا می‌کنند؟

پ: توت‌ها در قصه‌های عامیانه چه کارکردی دارند؟

۱-۵- اهداف پژوهش:

استخراج نشانه‌هایی از اساطیر و آیین‌های بدوی، هم‌چون توت‌میسم در قصه‌های عامیانه‌ی ایران.

۱-۶- روش پژوهش:

شیوه‌ی پژوهش در این پایان‌نامه، کیفی و از نوع تحلیل محتواست؛ روش جمع‌آوری اطلاعات به شیوه‌ی کتابخانه‌ای است. برای نگارش پژوهش ابتدا مطالعاتی مقدماتی در مورد توت‌میسم صورت می‌گیرد و بعد قصه‌های عامیانه‌ی ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد و بن‌مایه‌های توتمی آن استخراج می‌گردد.